

Quvanov Sardor Zokirovich¹

Impact Factor: 9.2

ISSN-L: 2544-980X

BUXORO XALQ SOVET RESPUBLIKASIDA AHOLI SALOMATLIGI MUAMMOLARI VA AMALGA OSHIRILGAN ISHLAR

(Quvanov Sardor Zokirovich)

Annotatsiya: Ushbu tanlangan “BXSRning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayoti 1920-1924-yillar” mavzusidagi himoya ishining navbatdagi rejasi bevosita aholi salomatligi va sogʻlikni saqlash tizimi sohasidagi amalga oshirilgan tadbirlar deb nomlandi. Chunki, Buxoro amirligi va BXSRda sogʻliqni saqlash muhim ijtimoiy masala hisoblanadi. Amirlik va BXSR yillarida sogʻliqni saqlash sohasi turlicha holatda boʻlgan. Ushbu masala turli tarixchi olimlarning asarlarida atroflicha yoritilgan.

Kalit soʻzi: Amirlik davri, BXSR yillari, navbatdagi rejasi, Sogʻliqni saqlash sohasida.

Ushbu rejada, asosan, ikki siyosiy tuzum davrida Buxoroda sogʻliqni saqlash qanday holatda boʻlganligi masalasiga va bu qaysi tarixiy kitob, gazeta va maqolalarda yoritilganligiga toʻxtalishga harakat qilingan.

Dastlab, fikrimizni Buxoroda amirlik tuzumi davrida sogʻliqni saqlash masalasi qay holatda boʻlganligiga qaratamiz. Xususan, Sh.Hayitov, S. Badriddinov, K. Rahmonovlar tomonidan 2005-yilda nashr qilingan “Buxoro Xalq Respublikasi: iqtisodiyot, ijtimoiy siyosat, madaniy hayot” deb nomlangan kitobda Buxoro Xalq Sovet Respublikasi va Buxoro amirligi davri ijtimoiy hayoti masalalari atroflicha tahlil qilinadi. Ushbu kitobda aytilishicha: “Amirlik davrida Buxoro madaniy-maishiy qoloq boʻlib, bu Buxoro Respublikasiga meros boʻlib qoladi. Amirlik davrida ekologik muhit, ichimlik suvi muammosi, bezgak (varaja), rishta kabi kasalliklardan aholi qattiq azob chekardi. Sanitariya qonun-qoidalari va tadbirlariga eʼtibor berilmas edi. Poytaxtdan chekka hududlarda esa ahvol bundanda ogʻir boʻlgan”².

Birgina oʻlkadagi sogʻliqni saqlash sohasida Tibbiyot punktlarida rus vrachlari faoliyat olib borardi. Mahalliy aholi orasida esa, malakali mutaxassislar va hamshiralar tayyorlash muammoligicha qolgandi. 1922 yil yanvarda Buxoro shahrida ayollar kasalligi va ichki kasalliklarni davolaydigan ambulatoriya ochilib, unda qorin ogʻrigʻi, koʻz, bosh ogʻrigʻi kabi kasalliklar ham davolangan. Ushbu ambulatoriyada Borisov, Kargalinskiy kabi rus vrachlari ishlaganligi, lekin mahalliy aholi (ayniqsa ayollar) hamma vaqt ham ularga murojaat qilolmasligi bunga sharqona odatlar yoʻl bermasligi qayd qilinadi. Bu kabi muammolar qatorida yosh qizlarni 11-12 yoshdanoq turmushga berish holatlari, bugungi kun tibbiyot sohadagi xulosalarimiz, bu ishlarni notoʻgʻri ekanligini koʻrsatadi.

K.Rahmonov tomonidan nashr qilingan “Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarixi matbuot sahifalarida” (2012) deb nomlangan kitobda BXSRdagi ijtimoiy- madaniy, maishiy hayot, sogʻlikni saqlash masalalari “Buxoro axbori” va “Ozod Buxoro” gazetalari nashrlaridagi maʼlumotlar asosida tahlil qilingan... Tadqiqotchi Buxoro amirligi davriga toʻxtalar ekan, unga yuqoridagi gazetalar maʼlumotlari orqali quyidagicha baho beradi: “BXSR yillarida aholi moddiy turmushining amirlik davridan qolgan past darajasi: Ocharchilik, qashshoqlik, ichimlik suvi muammosi, koʻpgina hududlarda

¹ Samarqand viloyat Narpay tuman xalq taʼlimi boʻlimi

² Хайитов Ш ва бошқалар. БХСР: иқтисодиёт, ижтимоий сиёсат, маданий ҳаёт. -Бухоро: 2005.-Б.55.

quruq, chang-to‘zonli, o‘ta issiq garmselli ob-havo, qish faslida isitish sharoitlarining yaratilmaganligi sababli kasalliklar va yuqumli epidemiyalarning ko‘plab turlari tarqalgan. “Buxoro axbori” va “Ozod Buxoro” gazetalari yozilishicha, vabo, isitma, rishta (teri osti qurtlashi), bezgak (Buxoro varajasi), chechak, bo‘g‘ma, zaxm, teri-tanosil, ko‘z oo‘rio‘i kabi kasalliklar mavjudligi sanab o‘tiladi. Amirlik davrida yagona sog‘likni saqlash tizimi yaratilmagan”³.

Yuqoridagi tadqiqotchilarning kitoblaridagi ma‘lumotlarni tahlil qilar ekanmiz, Buxoroda amirlik davrida sog‘likni saqlash tizimi past darajada bo‘lganligini, hukumat tomonidan sog‘likni saqlash, tibbiyot sohasida ko‘zga ko‘rinarli islohotlar o‘tkazilmaganligiga guvoh bo‘ldim. Ammo bu bilan amirlik davrida hech nima qilinmagan deb bo‘lmaydi. Xususan, hukumat tomonidan bo‘lmasada, ayrim taraqqiyparvar kishilar tomonidan tibbiyot sohasida ishlar olib borilgan.

O‘lkadagi tibbiy sohada bir qator hakimlar faoliyati shunday bir sharoitda ham millatning dardiga darmon bo‘lganliklarini ko‘ramiz.

Sog‘liqni saqlash sohasida Buxorolik shifokor va shoir Mirzo Sirojiddin tarixning murakkab davrida o‘lkadagi og‘ir vaziyatga qaramasdan milatining dardiga darmon bo‘larlik ishlarni amalga oshiradi. Garchi uning hayoti va faoliyatiga oid ayrim ma‘lumotlar shu kungacha tadqiqotchilar tomonidan tarqoq holda bayon etilgan bo‘lsada, lekin uning ma‘rifatparvarlik g‘oyasi bilan sug‘orilgan tarixiy-ommabop, adabiy merosi batafsil o‘rganilmagan va yoritilmagan.

Bu haqda Sh.Hayitov mas‘ul muharrirligida 2016-yil 9-10-dekabr kunlari nashr qilingan “Buxoro tarixi masalalari: eng qadimgi davrdan hozirgacha” nomli to‘plamda T. Qayumov tomonidan e‘lon qilingan “Mirzo Sirojiddin Hakim - buxorolik taraqqiyparvar va tabobat donishmandi” deb nomlangan maqola muhim ahamiyatga ega. T. Qayumov o‘z maqolasida Mirzo Sirojiddin Hakimning amirlik davrida Buxoroda tibbiyot sohasida qilgan ishlarini yoritadi. Jumladan, maqolada quyidagilar ta‘kidlanadi: “Mirzo Sirojiddin Hakim Buxoriy (1878-1914) Buxoro shahrida kamolga yetdi. Mirzo Siroj Buxoro shahrining Chelangari mahallasida birinchi zamonaviy kasalxona ochib, unda Yevropa uslubi bilan meda, rishta, bezgak kasalliklarini davolay boshladi. Mazkur shifoxona huzurida dori tarqatish tartibi joriy etildi. Umuman bu kasalxona kechayu kunduz ishlardi. Kambag‘allar tekin davolanishgan”⁴.

Ushbu masalaga U.Nizomiddinov ham ancha ilgari to‘xtalgan. U o‘zining “Mirzo Sirojiddin” nomli kitobini nashr qildirgan. Ushbu kitobda muallif quyidagi ma‘lumotlarni keltiradi: “Mirzo Sirojiddin Buxoro xalqi orasida keng tarqalgan rishta kasalligini be‘morlarning teri ostidan qurtlarni suo‘urib olib yo‘qotish orqali davolash usulini kashf etdi. “Buxoroyi sharif” gazetasida bosilgan xabarlardan birida uning sa‘y-harakatlari bilan 300 nafar bemor rishtadan qutulganligi haqida ma‘lumot keltirilgan. Shuningdek, davolash ishlari ham insonparvarlik tamoyili asosida bajarilar, o‘ziga to‘q insonlar tanasidan har bir nobud qilingan rishta uchun 5 tanga, o‘rta hol insonlardan 2,5 tanga olishardi. Kambag‘al beva-bechoralardan va yetim yesirlardan bir tanga ham olishmas, ularni tekin davolashardi”⁵.

T. Qayumovning ushbu maqolasida yana ushbu ma‘lumotlar mavjud: “Olim ya‘ni Mirzo Sirojiddin amirlik davrida kasalliklarning asosiy qismi ichimlik suvi va oziq-ovqat iste‘molidagi tartibsizlikdan kelib chiqishida deb hisoblaydi. “Suv bir joyda uzoq qolib ketsa, ifloslanadi va unga tirik jonivorlar (bakteriyalar) mikroblar paydo bo‘lib, kasallikni keltirib chiqaradi. Havoning iflosligi ham mikroblar paydo bo‘lishini ta‘minlaydi. Bu mikroblar ovqatlanganda, suv ichayotganda havodan qo‘shilib, meda va o‘pkaga boradi va aholini kasallantiradi. Binobarin, g‘o‘layi ohanin (temir quvur) orqali har manzil

³ Рахмонов К. БХСР тарихи матбуот саҳифаларида. -Т.: “Абу матбуот-консалт”. 2012. -Б.79-80.

⁴ Каюмов Т. “Мирзо Сирожиддин Ҳаким-бухоролик тараккийпарвар ва табобат донишманди” //Бухоро тарихи масалалари: энг қадимги замонлардан дозиргача. -Бухоро. 2016. -Б.64-67.

⁵ Низомиддинов У. Мирзо Сирожиддин. -Т.: Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси нашриёти. 1963. -Б.5.

makonga vodoprovod (favvora) o'tkazib, pokiza suvlarni yetkazib, nazorat qilish kerak",- deb yozadi hakim "sog'liqni saqlash" maqolasida. Mirzo Sirojiddin "Tuhfai ahli Buxoro" (Buxoro ahliga tuhfalar) nomli asar yozgan⁶.

Yuqoridagi maqola va kitoblarning ma'lumotlariga qaraganda Buxoro amirligida ham tibbiyot, sog'liqni saqlash masalalarida o'zgarishlar bo'lgan. Faqat ushbu o'zgarishlar hukumatning islohotchilik faoliyati natijasi bo'lmay, ayrim taraqqiyparvar shaxslarning sa'y-harakatlari natijasida bo'lgan. Ammo shunday bo'lsada, amirlik davrida aholining moddiy-maishiy turmushi og'ir bo'lib, turli yuqumli kasalliklarga qarshi kurash vositalari vujudga keltirilmadi. Hukumat bunga e'tibor qaratmagan. Ushbu og'ir ahvol amirlikdan so'ng tashkil topgan Buxoro Xalq Respublikasiga meros bo'lib qoldi. Bu ma'lumotlar tarixiy kitoblarda keltiriladi.

BXSR davrida sog'liqni saqlash, tibbiyot tizimi qanday bo'lganligi xususida turli tarixiy adabiyotlarni tahlil qilishga harakat qildik. Jumladan, BXSR hukumat rahbari Fayzulla Xo'jayev o'zining III tomli asarlarining I tomida ushbu masalaga, ya'ni sog'liqni saqlash masalasiga to'xtaladi. Muallif I tom "Tanlangan asarlar" II qismining "Buxoro 1924-yilda" deb nomlangan bandida xalq sog'liqini saqlashga oid BXSRda o'sha davrda qilingan ishlarni jonli guvohi va tashkilotchisi sifatida aytib o'tadi. Fayzulla Xo'jayev kitobida quyidagi tadbirlarni amalga oshirilganligini ta'kidlaydi: "xalq sog'lig'ini saqlash sohasida davolash muassasalarini ko'paytirish va yuqumli kasalliklarga qarshi choralar ko'rish borasida katta ishlar qilindi. Hozir bizda 5 ta kasalxona, 27 ta ambulatoriya punktlari, 7 ta feldsherlik punktlari, 6 ta bezgak stansiyalari, 7 ta dorixona omborlari va dorixonalar bor, meditsina xodimlarimiz 150 nafarga yetkazildi. Katta markazlardagi hayotni sog'lomlashtirish bilan bir qatorda uzoq joylarda, ayniqsa, Sharqiy Buxoroda ham bu ishlar olib borildi. 1923-1924-yilgi budjetdan sog'liqni saqlashga 211000 so'm sarflandi. Kelgusi yilda quyidagi ishlarni qilish mo'ljallab qo'yilgan:

1. Davlat muassasalari kengaytiriladi, meditsina xodimlarining malakasi oshiriladi.
2. Meditsina ta'minoti va uskunalash ishlari kuchaytiriladi, sanitariya oqartuv ishlari olib boriladi.
3. Aholiga tekin yordam berish saqlanib qoladi, joylarda olib borilayotgan ishlar kuchaytiriladi"⁷.

Ko'rib turganimizdek, BXSR rahbari Fayzulla Xo'jayev o'zi boshchiligida amalga oshirilgan tadbirlarni o'z kitobida yozib qoldirgan. Bundan tashqari, boshqa tarixshunos olimlarning kitoblariga murojaat qildim.

U. Rashidov tomonidan 1991-yilda "Guliston" jurnalida nashr qilingan maqolasi muhim ahamiyatga ega. Muallifning ushbu maqolasi "20-yillarda Buxoro" deb nomlanib, unda Buxoro Respublikasi sog'liqni saqlash tizimi, boshqaruvi masalasi va tadbirlari atroflicha yoritilgan. Muallif maqolada quyidagi ma'lumotlarni keltiradi: "1920-yil 31-oktabrda Buxoro aholisiga ko'rsatiladigan tibbiy yordamni tashkil etish maqsadida Respublika Sog'likni Saqlash Nozirligi tashkil etilgan bo'lib, boshida u Maorif Nozirligi qoshida bo'lim sifatida tashkil etilgan. 1922-yildan boshlab esa bo'lim Ichki ishlar nozirligiga tegishli bo'lgan, 1923-yil dekabr oyidan boshlab Markaziy sog'liqni saqlash boshqarmasi, deb yuritila boshlangan. Sog'liqni saqlash boshqarmasining birinchi boshlig'i Xo'ja Hakim Faxriddinov bo'lib, yordamchisi esa feldsher I.Eydelnant edi. Boshqarma kollegiyasining a'zolari sifatida G. Urbax, A. Ananov, Dmitresku, Gankin xizmat ko'rsatganlar. Mamlakatning yirik shaharlarida sog'lomlashtirish tadbirlariga kirishish maqsadida sog'liqni saqlash bo'limlari tashkil etildi. Respublika Rossiya bilan iqtisodiy va madaniy hamkorlikni kuchaytirib, joylarda epidemiyalarga qarshi kurashni tashkil etish maqsadida mutaxasislarni Buxoroga yuborishni so'radi. 1920-yilning noyabrida Moskvadan 17 tibbiy xodimdan iborat epidemiyalarga qarshi kurashga ixtisoslashgan otryad yetib keldi"⁸. Yuqorida muallif

⁶ Каюмов Т. "Мирзо Сирожиддин Ҳақим-бухоролик тараккийпарвар ва табобат донишманди" //Бухоро тарихи масалалари: энг кадимги замонлардан hozirgacha. -Бухоро. 2016. -Б.64-67.

⁷Хўжаев Ф.Танланганасарлар.Г I-гом. -Тошкент: Фан, 1976. -Б.279-280.

⁸ Рашидов У. 20-йилларда Бухоро//Гулистон. 1991, 2-сон. -Б.75-80.

U. Rashidovning Buxoro Respublikasi sog'liqni saqlashning boshqaruv tizimida amalga oshirgan tadbirlari xususidagi ma'lumotlari bilan tanishdik.

Buxoro shahrining o'zida 1 ta dorixona mavjudligi takidlanadi manbaalarda. Unda ham soha mutaxassislarining yetishmasligi sabab ko'plab navbatlarni keltirib chiqarganliqi qayd etiladi.

BXSR hukumati shifokor kadrlar masalasiga ham e'tibor berdi. Sh. Hayitov va S. Badriddinovlar tomonidan 2007-yilda nashr qilingan "Buxoro tarixidan lavhalar (XIX-XX asrlar)" nomli kitobda Buxorodagi ijtimoiy-ma'muriy masalalar yuzasidan ma'lumotlar bor. Mualliflar ushbu masalaga to'xtalib, Buxoroda tabib Qori Muhammad Aminov faoliyatiga qisqacha to'xtalib o'tadilar. Buxoroda sanitariya-epidemiologiya bo'limi boshli'gi bo'lgan tabib Qori Muhammad Aminov o'zida ham sharq ham o'arb muolaja ta'limotini mujassamlashtirgan bo'lib, u yozib bergan retseptlar asosida rus dorixonalarida dori-darmonlar tayyorlana boshladi. Mualliflar sog'liqni saqlash tizimi haqida quyidagi fikrlarni aytadi: Buxoroda tizim juda zaif bo'lib, amirlik davridan qolgan 35 o'rinlik shifoxona, 5 o'rinlik ayollar ambulatoriyasi, bitta dorixona ham shahar ustiga tashlangan bombalardan abgor bo'lgan edi. Buxoroga hujum chog'ida bir zamonlar Ashtarxoniy Subhonqulixon tomonidan Arkning shimoliy tomonidan barpo etilgan Dorush-shifo madrasasi ham vayron bo'lib, tiklashning iloji yo'q edi. Shuni nazarda tutib Fayzulla Xo'jayevning tashabbusi bilan Arkning janubiy tomonida "Dor ul-muallimin" bilimgohi qurilishiga kirishildi. Hukumat bilimgohta nafaqat muallimlar, balkim shifokorlar tayyorlashni ham nazarda tutgan edi"⁹. Mualliflar Buxorodagi 20-yillar boshidagi sog'liqni saqlash tizimi, tibbiyot masalalari xususida atroflicha ma'lumot beradilar.

Yana shu muallif Sh. Hayitov va boshqalar tomonidan nashr qilingan "Buxoro Xalq Sovet Respublikasi: iqtisodiyot, ijtimoiy siyosat, madaniy hayot" nomli kitobda BXSRning sog'liqni saqlash sohasida olib borgan tadbirlari xususida fikr yuritilgan. Muallif ushbu ma'lumotlarni keltiradi: "Ocharchilik va moddiy qiyinchiliklar girdobida qolgan Buxoro Respublikasi 3,5 millionli aholisining (ba'zi manbalarda 5 million deb qayd qilinadi) katta qismi epidemiya tusiga kirgan kasalliklarga chalindi. Buxoro shahridagi ekologik muhit, quruq, chang-to'zonli o'ta issiq, garmselli ob-havo va ichimlik suvi muammosi rishta (teri osti qurtlashi), mollariya (varaja), chechak, bo'g'ma, vabo, zaxm, tanosil kabi kasalliklarni keng tarqalishiga sabab bo'ldi"¹⁰.

Shunday qilib, 1922 yilga kelib BXSR aholisi 1918 yilga nisbatan 26,1% ga kamaydi. Mamlakat iqtisodiyotida nihoyatda qiyin vaziyat yuzaga keldi.¹¹

Sh. Hayitov va K. Rahmonovlarning "BXR va Germaniya: hamkorlikning tarixiy lavhalari (1920-1924-yillar)" nomli kitobda quyidagi ma'lumotlar keltiriladi: "Respublika aholisi salomatligini tiklash, yuqumli kasalliklarning oldini olish uchun Fayzulla Xo'jayev boshchiligidagi hukumat tegishli chora tadbirlarni ko'rdi. Xalq Nozirlar Kengashi raisining buyruo'gi bilan bezgakni davolash uchun qishloqlarga dori-darmonlar tekin tarqatilgan. "Xalq salomatligini saqlash markaziy idorasi to'g'risida" maxsus nizomnoma tuzilib, uni Fayzulla Xo'jayev shaxsan o'zi imzolagan edi. Xorijga chiqarilgan paxta, jun, qorako'l teri, shirinmiya, ichak-chovoq hisobiga dori-darmonlar sotib olindi. Havzol sihat (sog'liqni saqlash) nazoratiga Germaniyadan sotib oling'on har xil dori va kasalxonalar asboblari keldi. Bular orasida ikki mollariya stansiyasi (varaja shifoxonasi) va kasalxonalar huzurida ochiladigan bir muncha dorixonalariga kerakli asboblar bor. 1923-yilda 1,5 ming kg igna, nina keldi"¹².

Yuqoridagi mualliflar tomonidan 2003-yilda yana bir kitob nashr qilindi. Ushbu kitob "Buxoroning

⁹ Хайитов Ш., Бадриддинов С. Бухоро тарихидан лавхалар. (XIX-XX asrlar). -Бухоро. 2007. -Б.37-38.

¹⁰Ш.Хайитов, Шодмон Ахмадович. Бухоро Халк Совет Республикаси: иктисодиёт, ижтимоий сиёсат, маданий хаёт (1920 - 1924 йй.). Ш.А. Хайитов, С. Бадриддинов, К.Ж. Рахмонов. - Бухоро: Бухоро, 2005. -Б.43.

¹¹ Туркестан в начале XX века: К истории истоков национальной независимости / Коллектив авт., Р. М. Абдуллаев, С. С. Агзамходжаев, И. А. Алимов .Т.; «Шарк», 2000

¹²Хайитов Ш., К. Рахмонов. Бухоро Халк Республикаси ва Германия: хамкорликнинг тарихий лавхалари (1920-1924 йиллар). - Тошкент: Фан, 2004. -Б.64.

xorijdagi talabalari (XX asrning 20-yillar)” deb nomlanib, Sh.Hayitov va K. Rahmonovlar tomonidan ham-mualliflikda nashr qilingan. Mualliflar ushbu kitobda “Buxoro varajasi” kasalligiga to‘xtalib, quyidagi ma’lumotlarni keltiradilar: “Respublika markazi Buxoroda 10-15 yashar bolalarning 70 %idan ortig‘i mollariya (Buxoro varajasi) bilan kasallangan. O‘sha davr tarixiy manbalarni o‘rganar ekanmiz bu kasallik buxorolik o‘quvchi va talabalar bilan birga xorijiy ellargacha yetib borgan. Xabarlardan birida: “Buxoro varajasi” (kasallik turi) degani talabalarning qoni bilan birga Germaniyagacha borgan. Shu bolaning kasofatiga talabalar tezgina nemis bolalari orasiga qo‘shila olmaganlar. Xastaxonalarga qo‘yilib, tajribalik doktorlar qaramoo‘ida davo etilishiga ehtiyoj tushgan”¹³, - deb ma’lumot beriladi.

Ushbu masalalarni tahlil qilar ekanmiz, bevosita “Muloqot” jurnaliga murojaat qilamiz. Ushbu jurnalning 1994-yil 11-sonida quyidagi ma’lumotlar keltiriladi: “1923-yil dekabrda Buxoro Xalq Respublikasi hukumatining qarori bilan ekspeditsiya asosida Buxoro tropik instituti tashkil qilindi. 1924-yilning 2-yanvarida Buxoroda Fayzulla Xo‘jayev nomidagi bu institutning ochilish marosimi bo‘lib o‘tdi. Buxoro hukumati o‘lkaga ko‘plab yuqori malakali shifokorlarni ishga jalb qilish maqsadida tibbiyot xodimlarining maoshini keskin oshirdi. Shu bilan bir vaqtning o‘zida mahalliy aholi hisobida o‘rta tibbiyot xodimlarini tayyorlash ishlariga kirishildi. Jumladan, 1922-yilning fevralida Buxoroda dori tayyorlovchi xodimlar tayyorlash uchun 16 yoshdan 23 yoshgacha bo‘lgan 25 yigit qiz 6 oylik o‘qishga jalb qilindi. O‘lkada tibbiyot muassalari tarmoo‘ini kengaytirish hamon birinchi darajali vazifa edi. Shu maqsadda Buxoroda markaziy ambulatoriya va yana bir necha poliklinikalar, tish davolash kabinetlari ochildi, shifoxonalardagi o‘rinlar soni ko‘paytirildi, yirik tumanlarda 10 o‘rinli shifoxonalar faoliyat boshladi. Xuddi shu davrlarda barcha kasalxonalarda vrachlarning kecha-kunduz to‘xtovsiz davom etadigan navbatchilio‘i, tez yordam xizmati tashkil qilindi, suo‘urta tibbiyoti yo‘lga qo‘yila boshlandi. 1923-yilning yanvarida Buxoro Xalq Respublikasining Berlindagi vakolatxonasi orqali 1600 kg xinin, 6 ta ko‘chma bezgak stansiyasi, 4 ta epidemiologik va bitta markaziy kimyo-bakteriologik stansiyasi uchun eng zamonaviy uskunalar sotib olindi. Germaniyadan Buxoroda tashkil etilgan klinik tipdagi 200 o‘rinlik shifoxonaning jarrohlik, ginekologik, ko‘z, quloq, og‘iz, burun, teri-tanosil, asab va bolalar kasalliklari bo‘limlari uchun katta miqdordagi asbob-uskuna, shu jumladan, rentgenoskopiya va rentgenoterapiya uskunalari sotib olindi”¹⁴.

Mustaqillik davrida, ya’ni 2000-yida nashr qilingan “O‘zbekistonning yangi tarixi” (O‘zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida) II tom kitobida BXSR davri sog‘liqni saqlash tizimi va holati haqida ma’lumotlar keltiriladi. Ushbu kitobda quyidagi ma’lumotlar tahlil qilinadi: “Aholi salomatligini muhofaza qilishga doir keskin muammolarni hal etishda BXSRda muayyan qadamlar qo‘yildi. Masalan, 1922-1923-yillarda BXSR hukumati bezgak kasalligining tarqalishiga qarshi dori-darmonlar xarid qilishga, kasalxonalar va profilaktika muassasalari qurilishiga 1 million oltin so‘mdan ortiq mablaol sarfladi. 1923-yil oktabrga kelib, Respublikada 240 o‘ringa ega bo‘lgan 5 ta kasalxona ishlardi. Ular Buxoro, Qarshi, Karmana, Kogon va Chorjo‘yda joylashgan edi. Shuningdek, 5 o‘rinli tuo‘ish bo‘limlariga ega bo‘lgan 2 ambulatoriya va 8 feldsherlik punkti aholiga xizmat ko‘rsata boshladi. 1924-yil 1-yanvardan esa, Buxoroda tropik instituti o‘z faoliyatini boshladi”¹⁵.

“Sog‘liqni Saqlash Xalq Nozirligi 1920-yil 1-noyabrda Maorif Nozirligi tarkibidan mustaqil nozirlik sifatida ajralib chiqqan. Gazetalarda qayd qilinishicha, “Xalq salomatligini saqlash markaziy idorasi to‘g‘risida”gi maxsus nizomnoma asosida 1922-1923-yillarda Germaniyadan BXSRga katta miqdorda dori-darmonlar, tibbiy asbob-uskunalar keltirildi. Bezgak kasalligining boshlanganligi oqibatida oltin oqcha hisobi bilan 40000 so‘mdan oshiqroq mablaolga xorijdan dori-darmonlar olinganligi “Buxoro axbori”da alohida qayd qilinadi. Bundan tashqari, quyidagi ma’lumotlar mavjud: “BXSRda feldsherlik

¹³ Хайитов Ш., Рахмонов К. Бухоронинг хориждаги талабалари (XX асрнинг 20-йиллар). -Бухоро: 2003. - Б.26.

¹⁴ Мuloqot журнали. 1994. №11. -Б.35.

¹⁵ Узбекистоннинг янги тарихи. II том (Узбекистон совет мустанлакачилиги даврида). -Г.: 2000. -Б.248.

punktlari, kasalxonalar ochishga jiddiy e'tibor qaratilganligi, faqatgina 1923-yilning avgust- sentabr oylarida SHerobod, Darband, Shahrisabz, Karki, Qarshi, Karmana, Nurota, Vobkent kabi tuman, shahar va viloyatlarda kasalxonalar ochilganligi matbuotda xabar qilinadi. Gazeta xabarlarida tuman va kentlarda ochilgan kasalxonalarning 30 yoki 50 kishiga mo'ljallanganligi, joylarning yetishmasligi, kasalxona va feldsherlik punktlarida tibbiyot xodimlarining soni kamligi qayta-qayta ta'kidlanadi. "Buxoro shahrida 1 ta dorixona mavjud bo'lib, aholi dori-darmonlar sotib olish uchun 2-3 soatlab navbatda turgan"¹⁶, - deb yoziladi.

1923-1924 yilgi budjetdan sog'liqni saqlash sohasiga 211.000 so'm ajratilganligi manbaalarda qayd etiladi.¹⁷ Respublika budjetidan ajratilgan bu kabi mablag'larning qiymatidan ham ushbu sohaga qaratilgan e'tibor qiymatini ko'rish mumkin bo'ladi.

Xulosa Yuqorida BXSReda sog'liqni saqlash masalalari yoritilgan tarixchi olimlarning maqola, kitob, monografiya va risolalari bilan tanishdik. Ushbu kitoblar ma'lumotlaridan ma'lum bo'ldiki, BXSReda sog'liqni saqlash sohasida ancha islohotlar, tadbirlar amalga oshirilgan. Respublika o'z fuqarolarining moddiy-maishiy turmushini, sog'ligini, iqtisodiy farovonligini, milliy totuvligini, erkinligini himoya qilishga oid umumdavlat islohotlari olib borgan. Ammo yosh Respublikada ijtimoiy-iqtisodiy, muammolarning ko'payishi va doimiy harbiy harakatlarning davom etayotganligi, tibbiy sohaga ham o'zining ko'chli tasirini o'tkazmay qo'ymadi. O'lkadagi oziq-ovqat muammosi, turli xil ommaviy kasalliklarning ko'pligi va tibbiy bilimlarning yetishmasligi aholining usha davr turmush darajasi haqida xulosalar chiqarishimizga kumaklashadi. Ushbu soha ma'lumotlarni qancha tadqiqot etmaylik bu sohaning bugungidek dolzarblik kasb etmaganligini tushunish mumkin bo'ladi.

¹⁶ Раҳмонов К. Бухоро Халк Совет Республикаси тарихи матбуот саҳифаларида. -Т.: "Абу матбуот-консалт" 2012. -Б.80-81.

¹⁷ Файзулла Х. Танланган асарлар. I том. -Т.: 1976. 280-Б.